

FIBULE ROMANE DIN DOBROGEA

Sorin Cociș*

Abstract: *In this study, the author presents 22 brooches found by illegal metal detectorists. The only certain aspect regarding these artifacts is that they are from Dobruja (Moesia Inferior). There are 6 types of brooches: I. Pontic type strong profile brooches (Pl. I/1-7); II. Knee brooches (Pl. I/8-11; II/12-13); III. Aucissa brooches (Pl. II/14-17); IV. Skeumorphic brooches (Pl. II/18); V. Flat Cut-out brooches (Pl. II/19); VI. T-shaped brooches (Pl. III/20-22).*

Rezumat: *Autorul prezintă în acest studiu 22 de fibule descoperite de utilizatorii ilegali ai detectorului de metale. Singurul fapt sigur este că acestea provin din Dobrogea (Moesia Inferior). Acestea pot fi împărțite în șase tipuri: I. fibule puternic profilate (Pl. I/7); II. Fibule cu genunchi (Pl. I/8-11; II/12-13); III. Fibule Aucissa (Pl. II/14-17); IV. Fibule skeumorfe. (Pl. II/18); V. Fibule traforate plate. (Pl. II/19); VI. Fibule în formă de T (Pl. III/20-22).*

Key words: *Moesia Inferior, Roman Empire, roman brooches, Dobrudja.*

Cuvinte cheie: *Moesia Inferior, imperiul roman, fibule romane, Dobrogea.*

Piesele mai jos analizate, din păcate, au locul de descoperire necunoscut. Ele provin din săpături clandestine sau sustrate din sol cu detectoare de metal. Artefactele se află în custodia Muzeului Unirii Alba Iulia și singura mențiune sigură este că ele provin din diferite situri din Dobrogea¹ (Moesia Inferior). Cele 22 de fibule (toate din bronz) se încadrează în seria tipurilor clasice din Imperiul roman.

I. Fibule puternic profilate (Pl. I/1-7)

Principalele caracteristici ale acestui tip de fibulă sunt: capul lățit și puternic încovoiat, cu sau fără placă protectoare, corpul puternic arcuit, ornamentat cu o nodozitate proeminentă, resortul fiind format din opt spire (coarda înaltă). Piciorul este lung și, de cele mai multe ori, se termină într-un buton. Portagrafa este trapezoidală sau dreptunghiulară. Sunt executate din una sau două bucăți de metal. Cele șapte fibule aparțin mai multor variante cunoscute în lumea romană.

Astfel, piesele nr. 1-2, 4-5, aparțin variantei nord-pontice din tipologia cercetătoarei croate R. Košćević². Aria lor de difuziune cuprinde în special teritoriul celor două Moesii³ Pannonia⁴, Dacia⁵, nordul Mării Negre⁶, dar și teritoriul Daciei preromane⁷. Toate sunt executate dintr-o bucată de metal. Cronologic, ele se datează în general în a doua jumătate a sec. I p.Chr. până prima jumătate a sec. II p.Chr.⁸.

* Institutul de Arheologie și Istorie a Artei, Str. M. Kogalniceanu, nr.12-14, 400084, Cluj-Napoca, RO.

¹ Mulțumim și pe această cale d-lui Prof. Univ. dr. A. Lăzăr, procuror general adjunct de pe lângă Curtea de Apel Alba Iulia pentru permisiunea de a publica piesele.

² Košćević 1980, 24.

³ Bojović 1983, tip 9, pl.7/ 66-68; Genčeva 2004, pl. 7/ 8-9, 8/ 1-4; Nuțu 2009, 175-177.

⁴ Košćević 1980, 24.

⁵ Cociș 2004, 42-43, tip 6.

⁶ Ambroz 1966, 40.

⁷ Rustoiu 1997, 52-54.

⁸ Nuțu 2009, 175-177.

Piesa nr. 3 din bronz prezintă o placă protectoare la cap și este executată tot dintr-o bucată de metal (Almgren 69). Aria de formare a acestei variante este zona Alpilor răsăriteni, de unde s-au răspândit mai ales în Noricum, Pannonia, dar și în afara imperiului⁹. În Dacia, numărul lor este relativ mic, fiind uniform răspândite. Datarea unanim acceptată de specialiști este cea de-a doua jumătate a sec. I p.Chr.¹⁰.

Fibula nr. 6 reprezintă varianta Okorag din clasificarea fibulelor puternic profilate. Aceste fibule au luat naștere în Pannonia Inferior, primele exemplare fiind descoperite la Okorág, localitate care a și dat numele tipului în literatura de specialitate¹¹. Aria de răspândire este una regională, respectiv Pannonia¹², Noricum¹³ și Dacia. Ele apar și în lumea barbară din jurul acestor provincii¹⁴. În Dacia cunoaștem până în prezent 27 de exemplare. Cronologic, piesele executate dintr-o singură bucată sunt în uz în a doua jumătate a sec. I p.Chr., iar cele executate din două bucăți sunt în uz în prima jumătate a sec. II p.Chr.¹⁵.

Fibula nr. 7 prezintă la cap o placă protectoare asemănătoare, dreptunghiulară¹⁶. Singurele exemplare din Imperiu cunoscute de noi provin de la Lauriacum¹⁷ (șase bucăți) și Augst¹⁸. O altă piesă provine din sudul Ucrainei¹⁹, fără context clar de descoperire. În Dacia cunoaștem 11 exemplare, toate concentrate în Dacia Superior. Piese de acest gen au fost datate la sfârșitul sec. II și începutul sec. III p.Chr.²⁰, în schimb, în Dacia exemplarele de la Micăsasa și Țichindeal au fost găsite în nivele de prima jumătate a sec. II p.Chr.²¹. Morfologia acestor fibule indică pentru perioada de folosire primele trei sferturi ale sec. II p.Chr.

II. Fibule cu genunchi (Pl. I/8-11; II/12-13)

Sistemul de închidere este destul de variat la aceste fibule: prin resortul format din 8-10 spire libere, închise într-o rolă, respectiv semirolă sau prin balama. Capul este semicircular. Corpul fibulei are în punctul de îndoire o lățire asemănătoare unui „genunchi”, de unde își trage și denumirea. Piciorul este scurt și se termină uneori cu un buton. Portagrafa este dreptunghiulară sau în formă de cârlig. Sunt executate, de obicei, din două elemente. Fibulele cu genunchi sunt foarte răspândite pe limes-ul din Germania Superior, Panonnia, Moesia Superior, dar și în Siria²². În Dacia, numărul lor este foarte mare, reprezentând unul dintre tipurile cele mai uzitate, aria lor de difuziune cuprinzând întreg teritoriul²³. Piesele nr. 8-12 aparțin tipului 19a1b1a, iar perioada lor de folosință poate fi cuprinsă în intervalul 106-170-180 p. Chr.²⁴.

⁹ Almgren 1923, 37; Peškař 1972, 79.

¹⁰ Peškař 1972, 79-80.

¹¹ Patek 1942, 99; Jobst 1975, 83.

¹² Patek 1942, 99, pl. 10/1-9, pl. 11/1-10, 12; Košćević, 1980, 22, pl. 14/95-98.

¹³ Jobst 1975, 83, pl. 1/5-6.

¹⁴ Schmiedlová 1961, pl. 19/8; Peškař 1972, 80, pl. 12/8-9.

¹⁵ Jobst 1975, 84.

¹⁶ Cociș 2004, 60.

¹⁷ Jobst 1975, 56-57, pl. 14/90-95.

¹⁸ Riha 1979, 80, nr. 278.

¹⁹ Ambroz 1966, pl. 7/12.

²⁰ Jobst 1975, 56-57.

²¹ Informații D. Popa.

²² Toll 1949, pl. 10/20-23.

²³ Cociș 2004, 90.

²⁴ Cociș 2004, 89.

Piesa nr. 13, aparține tipului 19a8 din tipologia noastră. Capul semicircular, sistemul de închidere este prin balama. Piciorul, scurt, se termină de obicei cu un buton, iar portagrafa este în formă de cârlig. Perioada lor de folosință poate fi cuprinsă în intervalul dintre deceniul șapte al sec. II și primele două decenii ale sec. III p.Chr.

III. Fibule Aucissa (Pl. II/14-17)

Fibulele nr. 14-17 au balama executată prin turnare, iar acul este cu opritor. Capul este de mici dimensiuni, dreptunghiular și uneori cu două volute laterale. Corpul arcuit, prezintă o nervură mediană, iar spre bază o nodozitate applatizată. Piciorul este scurt și se termină într-un buton în trepte. Portagrafa este dreptunghiulară. Piesele de acest gen sunt executate din două bucăți de metal.

Aria lor de formare este reprezentată de spațiul Moesiei Superior. Ele constituie ultima fază de dezvoltare regională a tipului Aucissa tradițional, evoluând sub influența fibulelor puternic profilate, de la care au preluat nodozitatea de pe corp, ornamentul în formă de “dinți de lup”, butonul terminal și chiar tipul de portagrafă. În ceea ce privește încadrarea lor tipologică, D. Bojović le consideră un tip aparte (tip 14)²⁵. Argumentul nostru pentru încadrarea acestor fibule în tipul Aucissa este dat de sistemul de închidere (balama) și forma capului. Cronologic, acest tip apare, după D. Grbić, în momentul când fibulele puternic profilate încep să iasă din uz, respectiv a doua jumătate a sec. II p.Chr.²⁶. La Teurnia, o fibulă acest tip a fost descoperită într-un nivel datat în a doua jumătate a sec. II p.Chr.²⁷. În privința perioadei de folosință, ea este împinsă până la sfârșitul sec. III p.Chr.²⁸.

Tipul este răspândit în proporție de 95% în cele două Moesii²⁹ și Dacia. Apariții rare sunt semnalate și în alte provincii³⁰.

Piesele cu contexte arheologice din Dacia ne permit o datare mai restrânsă și anume a doua jumătate a sec. II – primele două decenii ale sec. III p.Chr. Mediile militare în care au fost descoperite, sugerează purtarea acestora mai ales de către soldați.

IV. Fibule skeumorfe (Pl. II/18)

Principala caracteristică constă în redarea corpului sub forma unor obiecte: secure, trompetă, corn, liră, roată de car, ulcior etc. Sistemul de închidere este prin resort liber, cu semirolă sau balama. Portagrafă scurtă și dreptunghiulară. Sunt confecționate din mai multe elemente. Piesa nr. 18 redă probabil o secure. Fibulele skeumorfe sunt răspândite în tot imperiul³¹, dar densitatea lor maximă este în provinciile vestice³². După unii cercetători³³, acestea apar în imperiu în epoca flaviană; alții, atribuindu-le sec. II p.Chr. și începutului celui următor³⁴.

²⁵ Bojović 1983, 37.

²⁶ Grbić 1996.

²⁷ Gugl 2000, 241.

²⁸ Grbić 1996, 87-89.

²⁹ Bojović 1983, 37; Grbić 1996, 88.

³⁰ Kovrig 1937, 71, pl. 14/141, 143; Gugl 2000, 241, pl. 28/9.

³¹ Patek 1942, pl. 17/19-27; Böhme 1972, 38-39; Feugère 1985, 372-382; Riha 1994, 172-174; Bojović 1985, pl. 31.

³² Feugère 1985, 377-382.

³³ Feugère 1985, 375-376; Riha 1994, 172.

³⁴ Böhme 1972, 39.

V. Fibule traforate plate. (Pl. II/19)

Piese de acest tip (cat. nr. 19) au sistemul de închidere prin resort sau balama. Corpul plat poate avea diferite forme geometrice: dreptunghi, triunghi, hexagon, romb sau chiar forme neregulate. Traforarea poate fi la rândul ei în formă de pelta, trompetă, cruce, triunghi, dreptunghi, cerc etc. Portagrafa este de obicei dreptunghiulară.

Piesa în discuție are corpul în forma unor petale de flori, cu traforări în formă de pelta și sistemul de închidere prin balama.

Fibulele plate traforate sunt răspândite mai ales în provinciile de graniță de pe Rin și Dunăre³⁵. Cronologic, ele sunt încadrate la sfârșitul sec. II și începutul sec. III p.Chr.³⁶.

VI. Fibule în formă de T (Pl. III/20-22)

Acest tip de fibule prezintă un sistem de închidere prin balama. Partea fixă este turnată. Brațele sunt scurte la variantele mai timpurii, pentru a se lungi în faza târzie, când sunt prevăzute și cu butoane. Brațele și corpul dau fibulei aspectul literei T, de unde și denumirea. Corpul este curbat, fiind trapezoidal sau dreptunghiular ca formă. Piciorul scurt este fațetat. Portagrafa este, de obicei, tubulară. Sunt executate din două elemente. Din cele trei exemplare prezentate, datorită stării fragmentare nici una nu poate fi încadrată într-o variantă clară. Pe cap există un buton, corpul are formă dreptunghiulară prezentând spre bază două nervuri unghiulare. De asemenea, piciorul are o nervură mediană și portagrafa tubulară. Sunt executate din bronz. Fibulele în formă de T sunt caracteristice în special provinciilor de limes dar ele apar și în alte provincii³⁷. Au fost datate la sfârșitul sec. II și începutul sec. III p.Chr.³⁸, perioadă care pe baza contextelor arheologice din Dacia poate fi extinsă până la mijlocul secolului.

³⁵ Patek 1942, pl. 18/7; Böhme 1972, 43-44; Jobst 1975, 116-120; Bojović 1985, 64-66.

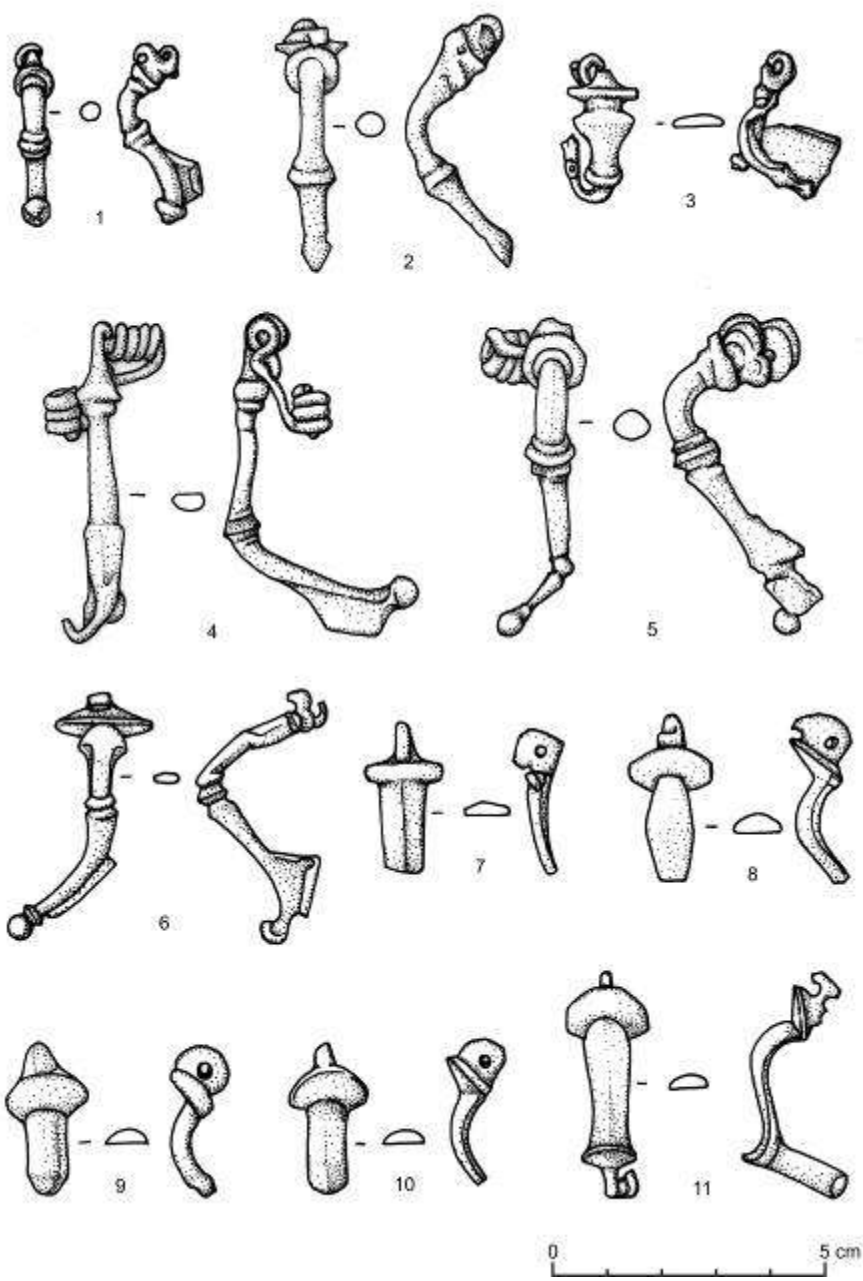
³⁶ Böhme 1972, 45; Jobst 1979, 117.

³⁷ Böhme 1972, 23, pl. 12/581; Bojović 1983, pl. 36/350, 353.

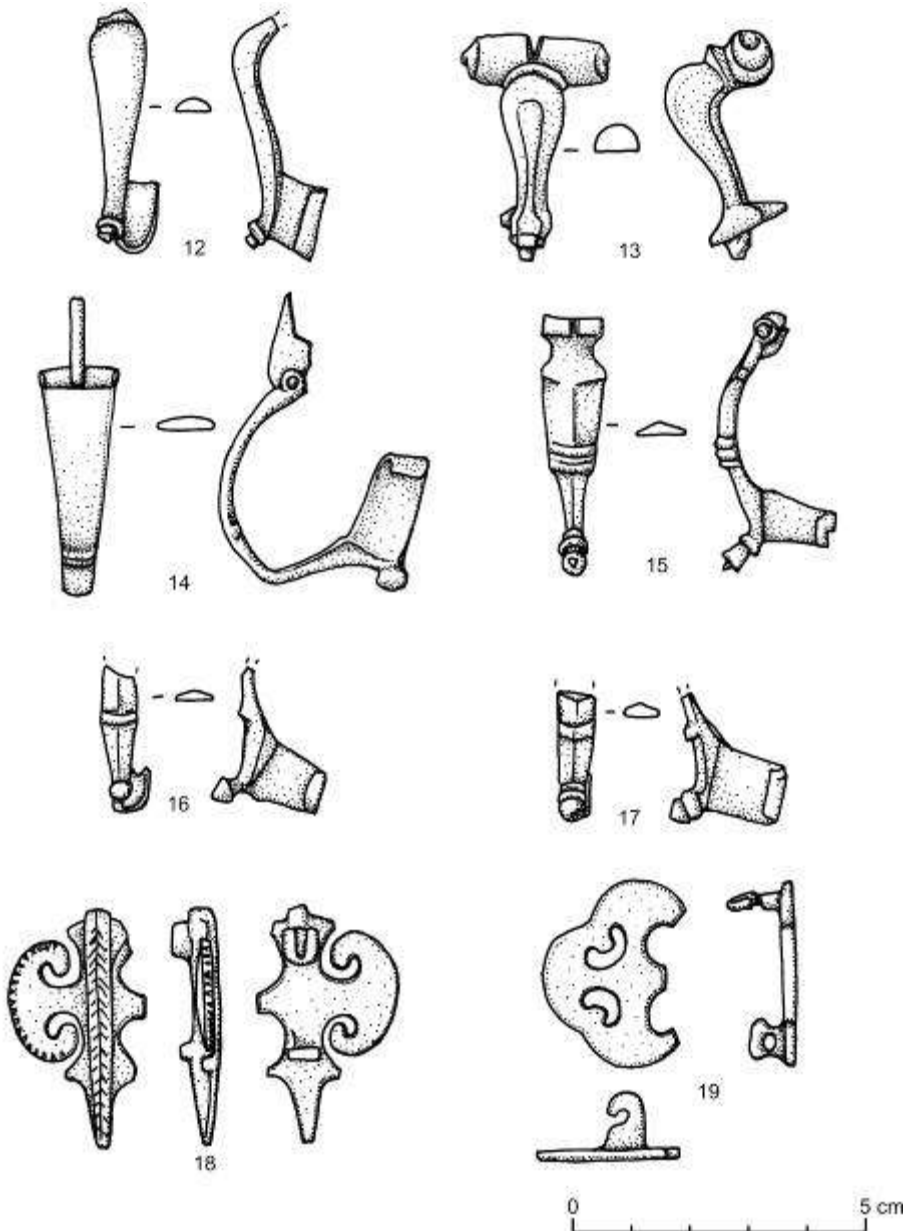
³⁸ Böhme 1972, 23.

Bibliografie

- Ambroz, A., K. 1966, *Fibuly juga europejskoj časti SSSR*, Archaeologija SSSR, D1/30, Moscova.
- Almgren, O. 1923, *Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte, mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen*, Mannus Bibliothek 32.
- Bojović, D. 1983, *Rimske fibule Singidunuma*, Belgrad.
- Böhme, A. 1972, *Die Fibeln der Kastelle Saalburg und Zugmantel*, Saalburg Jahrbuch 29, 5-112.
- Cociș, C. 2004, *Fibulele din Dacia romană*, Cluj-Napoca.
- Feugère, M. 1985, *Les fibules en Gaule Méridionale de la conquête à la fin du Ve siècle après J.-C.*, Revue Archéologique de Narbonnaise, Supplément 12, Paris.
- Genčeva, E. 2004, *Les fibules romaines de Bulgarie de la fin du Ier s.av. J.-C. la fin du VIe s. ap. J.-C.*, Sofia.
- Grbić, D. 1996, *Fibulae as Products of Local Workshops at Diana*, în *Roman Limes on the Middle and Lower Danube*, Belgrad, 87-91.
- Gugl, C. 1995, *Die römischen Fibeln aus Virunum*, Klagenfurt.
- Gugl, C. 2000, *Archäologische Forschungen in Teurnia Die Ausgrabungen in der Wohnterrassen 1971/1978*, Österreichisches Archäologisches Institut Sonderschriften, Band 33, Viena.
- Jobst, W. 1975, *Die römischen Fibeln aus Lauriacum*, Forschungen in Lauriacum 10, Linz.
- Košević, R. 1980, *Antičke fibule s proizvođača s Siska*, Zagreb.
- Kovrig, I. 1937, *Die Haupttypen der kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonien*, DissPann 2, 4.
- Nuțu, G. 2009, *A Group of Strongly Profiled Brooches from Halmyris (Moesia Inferior)*, SAA 15, 173-190.
- Patek, E. von 1942, *Verbreitung und Herkunft der römischen Fibeltypen von Pannonien*, DissPann 2, 19, Budapest.
- Peškař, I. 1972, *Fibeln aus der römischen Kaiserzeit in Mähren*, Praga.
- Riha, E. 1979, *Die römischen Fibeln aus Augst und Kaiseraugst*, Forschungen in Augst 3, Augst.
- Riha, E. 1994, *Die römischen Fibeln aus Augst und Kaiseraugst. Die Neufunde seit 1975*, Augst 1994.
- Rustoiu, A. 1997, *Fibulele din Dacia preromană (sec. II î.e.n - I e.n)* București.
- Schmiedlová, M., L. 1961, *Die Fibeln der Römerzeit in der Slowakei*, Archeologický Ústav Slovenskej Akadémie Vied 5, Nitra.
- Sedlmayer, H. 1995, *Die römischen Fibeln von Wels*, Wels.
- Toll, N., P. 1949, *Fibulae. The Excavations at Dura Europos. Final Report*, IV, 4, 1, *The Bronze Objects*, New Haven, 45-69.

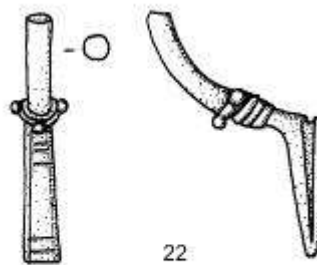
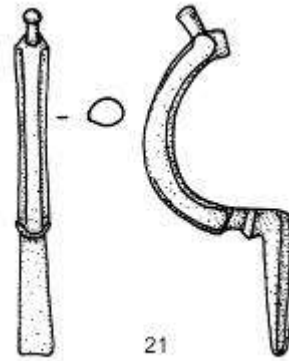
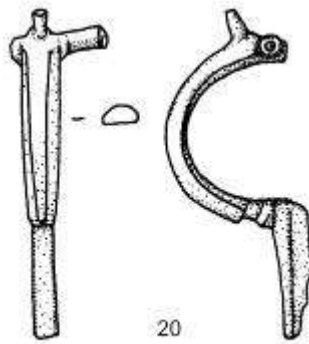

Pl. I. 1-7. Fibule puternic profilate; 8-11. Fibule cu genunchi.
Pl. I. 1-7. Strongly Profiled Brooches of Pontic Type; 8-11. Knee brooches.

Pl. II. 12-13. Fibule cu genunchi; 14-17. Fibule Aucissa; 18. Fibule skeumorfe;
 19. Fibule traforate plate.

*Pl. II. (12-13), Knee brooches; (14-17), Aucissa Brooches; (18). Skeuomorphic Brooches;
 (19), Flat Cut- out Brooches.*

Pl. III. 20-22. Fibule în formă de T.
Pl. III. 20-22. T-shaped brooches.